

איך משמרים אהבה

לאורך החודשים האחרונים שוחחתי עם שורה של הוגים, אנשי רוח, חדשנים ופילנתרופים בולטים, לצורך סדרת טלוויזיה של הבייביסי על אתגריה המוסריים של המאה ה-21. אחד מבני שיחי היה דיוויד ברוקס, מחכמי המוסר המעמיקים בזמננו. מרגליות רבות הפיק פיו, אבל אמירה אחת שלו יפתה בעיניי במיוחד. יש בה מעין מפתח להבנת כל המיזם שמשה מתווה בספר דברים.

דיברנו על בריתות ועל מחויבויות. אמרתי לו שבמערב היום אנשים רבים הם נמנעי-מחויבות: הם מהססים להיקשר למישהו או למשהו בלי תנאים ובלי מועד תפוגה. הלך-הרוח של השוק, הרווח בימינו, מעודד אותנו לנסות דבר אחר, לדגום אחר, להתנסות בשלישי ולשמור את כל האופציות פתוחות לקראת הגרסה המעודכנת שתצא וההצעה המזולת שתגיע. התחייבות ונאמנות אינן מתיישבות עם החוויה הזו.

ברוקס הסכים איתי, והוסיף שבימינו החופש נתפס בדרך כלל כחופש מ-, כלומר כהיעדר מגבלות. איננו אוהבים להיכבל. אבל החופש האמיתי והראוי הוא, לדעתו, החופש ל-, כלומר היכולת לעשות דבר-מה שקשה לעשותו, ואשר תובע מאמץ והתמחות.¹ לדוגמה, אם רצונכם בחופש לנגן בפסנתר, עליכם

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

להיכבל אליו ולהתאמן בנגינה יום יום. החופש במוכן זה אין פירושו היעדר מגבלה, אלא בחירת המגבלות הנכונות. הוא כרוך במחויבות, וזו מצידה כרוכה בבחירה לוותר על אפשרויות מסוימות. וכאן הוסיף ברוקס ואמר: "להיות במחויבות פירושו, בעיניי, להתאהב במשהו, ואז לבנות סביבו מבנה של התנהגות בשביל הרגע שהאהבה תדעך".

דבריו אלה נראו לי דרך יפהפייה להבנת אחת התכונות היסודיות של ספר דברים בפרט ושל היהדות ככלל. הספר איננו רק תמלול פשוט של נאומי משה באחרית ימיו, צוואתו המוסרית לדורות העתיד. הוא גם יותר מ"משנה תורה",² חזרה על עיקרי ארבעת החומשים הקודמים, פריסה מחודשת של המצוות ושל תולדות העם מעת צאתו ממצרים. הוא גם אלה, אבל לא רק. חומש דברים הוא הצהרה תיאולוגית בסיסית על מהותה של היהדות. הוא ניסיון לשלב חוקים וסיפור לכדי חזון מלוכד אחד על הקמת חברה של חופש במסגרת שלטון-חוק ובריבונות האל: חברה של צדק, חמלה, וכבוד לאדם ולקדושת חייו. והוא בנוי סביב מעשה של מחויבות הדדית: של אלוהים לעם ושל העם לאלוהים.

מחויבות זו היא פעולה של אהבה. בליבה נמצאות המילים המוכרות מקריאת שמע - שבפרשת השבוע שלנו: "וְאַהֲבָתָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ה). התורה היא הסיפור המכונן של חיי הנישואים הטעונים, הסוערים לפעמים, בין אלוהים לבין עם שלפעמים הוא קשה עורף. הסיפור הזה הוא סיפור אהבה.

במרכזיותה של האהבה בספר דברים ניווכח אם נשווה בין מספר הופעותיו של הפועל אה"ב בחומש זה ובחומשים האחרים.

ולקוד משפטי מפורט העוסק ברוב תחומי החיים של היחיד ושל האומה לכשתתיישב בארצה? מצווה ואהבה אינן צמד-חמד מתבקש. מה לזו ולזו?

על כך עונים דבריו של דיוויד ברוקס. מחויבות היא התאהבות – ובנייה של מבנה התנהגותי שיתמוך באהבה הזו בחלוף הזמנים. החוק, המצוות, ההלכה, הם המבנה ההתנהגותי שסביב אהבת ה' ועמו. האהבה היא תשוקה, היא רגש, היא מצב מרומם, היא חוויית שיא. אבל מצב רגשי, אין ערוכה שהוא ימשך לעד. אנחנו מתחננים בשירה – ונשארים נשואים בפרוזה.

על כן דרושים לנו חוקים, מנהגים והרגלי מעשה. זוהי המסגרת השומרת את האהבה בחיים. הכרתי פעם זוג נשוי מאושר להפליא. הבעל, במסירות רבה, הגיש לאשתו יום יום ארוחת בוקר במיטה. אינני בטוח לגמרי שהיא הייתה זקוקה לארוחת בוקר במיטה מדי יום, או שאפילו חשקה בכך. אבל היא קיבלה אותה בהכרת תודה, כי היא ידעה שזו המחווה של בעלה כלפיה – ואכן, מחווה מתמדת זו הזינה כל השנים את אהבתם. אחרי עשרות שנות נישואים, הם עדיין נראו כבירח דבש.

ההשוואה כמובן אינה מלאה ומדויקת – אך אפשר לומר שאת התוצאה הזאת הניבו רבות מאוד מן המצוות בתורה בכלל ובספר דברים בפרט. הן פעלו כמערכת תמיכה לאהבה בין אלוהים לעמו. פרחיה של האהבה הזו מלכלבים בכל דור ודור. אפשר להתבשם מהם, למשל, בספר תהילים: "אֱלֹהִים, אֱלִי אֲתָה, אֲשַׁחֲרֶךָ; צִמְאָה לְךָ נַפְשִׁי, כִּמְהָ לְךָ בְּשָׂרִי בְּאָרֶץ צִיָּה וְעֵינַי בְּלִי מַיִם" (סג, ב). הם פורחים בנבואת ישעיהו: "כִּי הִקְהִיר יְמוּשׁוֹ וְהִגְבְּעוֹת תְּמוּטֵינָה – וְחִסְדֵי מֵאֲתָךְ לֹא יְמוּשׁ וּבְרִית שְׁלוֹמִי לֹא תְמוּט, אֲמַר מְרַחֵמְךָ ה'" (נד, י). הם מופיעים בסידור התפילה,

בספר בראשית הוא מופיע 15 פעם, אך אף לא אחת מהן קשורה ליחסים בין אלוהים ואדם: כולן נוגעות לרגש שבין בעלים לנשים ובין הורים לילדים. הנה התפלגות הופעתו של השורש הזה ביתר ארבעת החומשים:

2	שמות
2	ויקרא
0	במדבר
23	דברים

שוב ושוב אנו קוראים בחומש הזה על אהבה. בשני הכיוונים: אהבת ישראל לה', ואהבת ה' לבני ישראל. זו האחרונה מדהימה במיוחד. הנה כמה דוגמאות (הראשונה בהן – מפרשתנו אף היא):

לֹא מִרְבֶּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חֶשֶׁק ה' בְּכֶם וַיִּבְחַר בְּכֶם; פִּי אֲתֶם הַמַּעַט מִכָּל הָעַמִּים. פִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם... (דברים ז, ז-ח)

הֵן לֵה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ – רַק בְּאַבְתְּיָךְ חֶשֶׁק ה' לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזֶרְעֶם אַחֲרֵיהֶם בְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים פִּיּוֹם הַזֶּה. (דברים י, יד-טו)

וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשִׁמְעַ אֶל בְּלַעַם, וַיִּהְפֹּךְ ה' אֶל-לִהְיֶה לְךָ אֵת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה, כִּי אָהַבְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. (דברים כג, ו)

כיצד מתחבר חזון זה לתוכן המשפטי-הלכתי של רוב ספר דברים? מה להצהרת האהבה הלוהבת של אלוהים לעמו –

כגון בכרכת אהבה שלפני קריאת שמע, בשני נוסחיה: "אהבת עולם אהבתנו" או "אהבה רבה אהבתנו". אהבת ה' פורחת ויוקרת בפיטו "דיד נפש" שחיבר במאה ה-16 המקובל איש צפת רבי אלעזר אזכרי. גם בשירים הנכתבים בכל שנה ושנה בישראל בת ימינו היא שבה ונשמעת. אהבת ה' כלפינו, אהבתנו אותו – זו אף זו עומדות במלוא תוקפן גם 3,300 שנים אחרי שהנצו בנאומי ספר דברים. זהו גיל מתקדם מאוד לאהבות, ואנו מאמינים שעוד שנות אין קץ נכוננו להן.

האם היה הדבר אפשרי בלי המעשים והטקסים, בלי תרי"ג המצוות הממלאות את ימינו בתזכורות למציאות ה' ושכינתו? סבורני שלא. כל אימת שיהודים נטשו את חיי המצוות, בתוך כמה דורות הם איבדו את זהותם. אהבה שאין עמה הרגלי-מעשה תמות ביום מן הימים. אך עם ההרגלים הללו גחלת האהבה נותרת מאירה ולוחשת, והרוח עוד יכולה להפיח בה אש. בחיי נישואים ארוכים ומאושרים, לא כל יום נחוה כיום החתונה – אבל אפילו אהבה שהזדקנה תישאר עזה אם תישאר בה הכוריאוגרפיה של החיבה והמסירות; אם יפרנסוה הרגלי המעשה של הנדיבות והאדיבות.

המפליג בים הספרות ההלכתית פוגש בלי הרף את ה"איך" וה"מה" של החיים היהודיים, אך לא תמיד את ה"למה". וזהו מקומו המיוחד של ספר דברים בעולמה של היהדות. בו אנו מוצאים את ה"למה" בבהירות שקשה למצוא כמותה במקומות אחרים. ההלכה היא מבנה ההתנהגות שנבנה סביב אהבת ה' ועמו, כדי שהיא תוסיף לעמוד גם לאחר דעוך להטה של ההתאהבות.

אם יש את נפשכם להאריך את ימי אהבתכם, בנו סביבה מבנה של התנהגויות – מעשים קטנים של אדיבות, מחוות קטנות של מנחה מכס למושא אהבתכם – ותזכו בשמחה שקטה, באור פנימי, שיתמידו כל ימיכם.

1. הדבר דומה, אך לא זהה, לאבחנה של ישעיה ברלין בין חופש שלילי לחופש חיובי במסתו הידועה "שני מושגים של חירות", המופיעה בכרך מאמריו ארבע מסות על חירות, עברית: יעקב שרת, תל-אביב: רשפים, תשל"א.
2. כך נקרא הספר בפי חז"ל. גם שמו הלועזי, דויטרונומי, פירושו בלטינית "החוק השני"; כלומר, הספר נתפס כחזרה על המצוות.